

verbis — a szlovák gondolkodás azzal viaskodott, mit válasszon: Szláviát vagy Hungáriát.

A szlovák eszmetörténetben nemcsak hogy elvetették a politikai magyar nemzet fogalmát, hanem értelmezésében sajátos csúsztatást hajtottak végre, nem kísérelték meg pontosan számba venni, mit is takar a fogalom. Ezt teszi Mináč is: „Kossuth számára a magyar forradalom egyik fő célja a magyar nemzet hegemoniája volt” — írja az *Itt nemzet él* című esszéjében (80. l.). Nem veszi figyelembe, hogy a magyar liberális ideológia magyar nemzetben az állampolgárok összességét értette, a hazai más nyelvű nemzetiségektől nem tagadta meg a nyelvi különállás jogát, csak a politikaiét (ne feledjük, a cári Oroszországban például rendelettel magát az ukrán nyelvet is betiltották). Másik kérdés, hogy a magyar nemzeti ideológia — tudathasadásos módon — egyszerre akarta fönntartani az állami-politikai és a nyelvi-etnikai nemzetfogalmat, és nem hiányzott belőle a magyarosító buzgalom sem. Így hát nem fogalmaz Mináč egészen a valóságnak megfelelően, amikor elmarasztalja Tisza Kálmánt abban, hogy kétségbe vonta a szlovák nemzet létezését (93. l.). Tisza Kálmán ugyanis elsősorban politikai entitást értett nemzetben, s az ehhez való jogot tagadta meg a szlovákságtól — ami természetesen szemünkben nem pozitív kijelentés —, de mindenképpen mást jelent, mint amire Mináč gondol, nemzethalált sejtetve.

És végül néhány szót a már említett Slovensko fogalom jelentéséhez. Ahogy mondtam, magyarul 1918 előttre vonatkoztatva nincs értelme. Mondhatunk helyette szlovákságot vagy szlováklakta területet. Az utóbbi nem azonos a magyar tájszemlélet által Felföldnek nevezett vidékkel vagy a történeti földrajz Felső-Magyarországgal. A szlovák publicisztikában, de a szaktudományokban is általánosan használják a Slovensko megjelölést akár a XIV. vagy XV. századról szólva is. Mintha nem történeti, hanem metafizikus fogalom volna, s a mai Szlovákia területének az őskortól kezdve rendeltetése lett volna, hogy Szlovákia, azaz Slovensko legyen. Pedig maga a kifejezés, illetve a neki tulajdonított politikai (sokáig természetesen csak vágyott) fogalom meglehetősen újkeletű, a modern nemzeti mozgalommal, illetve Csehszlovákia megalakulásával egyidős. Mai tartalmát történeti folyamatok eredményeként kapta. A visszavetített értelmezést tekintjük annak, ami: a romantikus nemzetállam elképzelés máig világitó metafizikus sugarának.

Nézetem szerint nekünk elsősorban az előítéletek tartalmát és szerkezetét kell megismernünk. Enélkül félrebeszélés bármilyen közeledésről szólni. Enélkül sohasem leszünk képesek megérteni szomszédaink irodalmát.

BÁBA IVÁN

Fiatal szlovák prózaírók az 1970-es években

A szlovák prózaíróknak a hetvenes évek elejéig két hagyományos alaptémájuk volt: a szlovák falu és a II. világháború. Nemigen találunk olyan szlovák prózaírókat az 1950—1960-as években, aki legalább egy-két művét ne e két téma egyikének szentelte volna. A szlovákság nemzeti identitásának jegyeit keresték a hagyományos falusi társadalom változásainak, illetve a háborús viszontagságoknak, a szlovák antifasiszta felkelésnek ábrázolása, elemzése, értelmezése, értékelése során.

Az újabb szlovák írónemzedék tagjaitól, az 1940-es évek második felében született, és a hetvenes években publikálni kezdő fiatal íróktól sem idegenek ezek a problémák, ám világképük, élményeik, gondoljaik határozottan különböznek az előtük járó nemzedékektől. Pontosabban: e nemzedék néhány tagja követi a szlovák

prózában oly erősen élő népies-realista hagyományt, de a fiatalabb írók többsége új eszközöket keres élményeinek rögzítéséhez.

E csoport egyik legtehetségesebb tagja Jozef Puškáš, akinek elbeszéléskötetét *Vigasztaló csalódások* címen 1979-ben jelentette meg az Európa Kiadó. Puškáš moralizál és pszichologizál. Novelláinak hősei — többnyire énformában megjelenítve — a körülöttük zsongó, zsbongó, kusza világban erkölcsi értékeket, erkölcsös magatartást keresnek, s többnyire csalódnak. Am ezek mögött a csalódások mögött mindig rejlik valami erkölcsi vagy szellemi többlet, ami a kudarcot látszólagossá, vagy elviselhetővé teszi. Puškáš elbeszélést ír a bűn viszonylagosságáról, és az ítékezés veszélyéről, az álmodozás létjogosultságáról, sőt, szükségességéről, a rendkívüli teljesítményről, a szerelemről, az ember testi és erkölcsi megnyomorodásáról és a hűtlenségről. Elbeszélései frissek, szellemesek, jól megkomponáltak; nem tézisek illusztrációi. Bár néha találunk bennük egy-egy erkölcsi vagy gondolati közhelyet, de ez talán szükségszerű is egy olyan fiatal író esetében, aki következetesen és tisztelességgel próbál szembenézni az őt körülvevő világgal, társadalommal, emberekkel.

Hasonló erkölcsi igényességgel, de más alapállásból szemléli és ábrázolja hőseit és az őket körülvevő világot Milan Zelinka. Ő is szembefordul az „előregyártott elemekből” épülő világgal, a „kocka alakú lakótelepek és kocka fejű hivatalnokok” alkotta renddel, és a sértett, szerencsétlen, peremre szorult emberek oldalán áll. Hősei mind antihősök, akiket többnyire tragikomikusan vagy szomorú hangvétellel — néha szentimentálisan — ábrázol. Milan Zelinka próbálja megőrizni kamaszos ártatlanságát és érzékenységét — ezért gyakran lírizál —, kérdés azonban, hogy erre a magatartásra épülhet-e nagyobb lélegzetű vagy erősebb kritikai hangú műalkotás.

Dušan Dušek és Dušan Mitana a groteszk kispróza két figyelemre méltó képviselője a mai szlovák irodalomban. Mitana néhány oldalas írásaiban is társadalmi normákkal és konvenciókkal ütköznek meg hősei, akárcsak Puškášnál, ám ő nem moralizál és nem szomorkodik. Hősei elszánt individualisták, akik számára fontosabb saját identitásuk, mint a bármiféle elismerés és siker. Így gyakran kerülnek megoldhatatlan — sőt tragikus — helyzetekbe, melyeket Mitana szellemesen csúfolódva, ironizálva — s mivel többnyire az íróról van szó: öniróniával — ábrázol. Dušan Mitana intelligens és tehetséges író, gazdag eszköztárral. A kérdés az, hogy élményeit és ötleteit képes lesz-e annyira megformálni, illetve megfegyelmezni, hogy nagyobb lélegzetű műalkotás is kikerekedjen belőlük.

Dušan Dušek írói magatartása rokon a Mitanáéval, nyelve azonban frissebb. Írásaiban több a provokatív szellemesség, mint az irónia, a groteszk látás néha a morbiditásig fokozódik, s nem idegenkedik a szabad asszociációk sorától sem. Írásainak alig van cselekményük, többnyire egy-egy ötletet, képet, gondolatot variál bennük. Rövid, néhány oldalas novelláit érdekes kísérletnek tekinthetjük egy korszerű szlovák prózai formanyelv megteremtésére.

Olga Feldeková e nemzedék legjelentősebb írónője — ahogy egyik kritikusa írta róla —, „született elbeszélő”. Kitűnő szeme, jó humora és kegyetlen kritikai érzéke van. Elbeszéléseiben nincsenek üresjáratok, főlöszleges képek, fordulatok, jelzők. Eddigi legjelentősebb műve a *Költözés egyhelyben* című „groteszk kiscsaláregény”. Nevek és események pörögnek, könnyek, nevetés, születés, halál. Szentimentalizmus és önsajnálát nélkül, intellektuális iróniával ábrázolja őseit és rokonnait. Olga Feldeková jó író — és igen szórakoztató is.

Számunkra, magyarok számára mindig különösen fontos és érdekes volt, hogyan látják a szlovák — és nemcsak szlovák — írók azokat a helységeket, ahol magyarok is élnek, s amelyekhez magyar történelmi és kultúrtörténeti hagyományok is kötődnek. Ezért külön érdeklődéssel olvashattuk Luboš Juriknak azokat az elbeszéléseit, melyek a ma már lakótelepek gyűrűjével körülvelt pozsonyi külvárosban, az András-temető környékén játszódtak. Egyik legsikerültebb elbeszélése a *Mező utca* címet viseli, melynek egy postás a főszereplője, aki végigjárja a házakat. E nem túl eredeti ötlettel vezetí végig az olvasót ezen a világon, bemutatva a

lakókat, az öreg magyar cipészt, a megfáradt német ruhatárosnőt, a háziszajhát, az éppen „befutott” tv-dramaturgot, vagy a groteszk jelenséggé torzult vénasszonyt. Egy másik elbeszélésének főhőse az András-temető sírásója, aki éppen utolsó temetésére készül, mert a temető megtelt, bezárják. Jurik jól ismeri ezt a világot, ide fűzik gyermekkori élményei is. Nagy kár, hogy e néhány elbeszélés megírása után más témák felé fordul, a szlovák faluról, az erdészekről, majd a Nyugatra emigráltakról írt hosszabb-rövidebb műveket — többnyire nem saját élményei alapján, eredeti ötletek, látásmód nélkül.

Bár Pozsonyról szoltak már művek, Pozsonyban játszódtak már regények az elmúlt évtizedekben is, a szlovák íróknak csak a most tárgyalt nemzedéke vette teljes természetességgel birtokába a várost. (Néhány évvel ezelőtt írta nagyon szellemen egy szlovák esszéíró, hogy Pozsonyban majd mindenki azzal kezdi az ismerkedést, hogy megkérdezi a másiktól: honnan jött!) A szlovák írók Pozsonyban éltek, de többnyire a szlovák faluról írtak, mégpedig az északibb vidékek falvairól.

Ezért érdemes odafigyelnünk a fiatalabb írónemzedék egy másik csoportjára, akik már nem mozognak idegenként Dél-Szlovákiában, a Csallóközben, vagy az Ipoly mentén. Ahogy Karol Wlachovský írta egyik összefoglaló tanulmányában, „Szlovákiának ez a jellegzetes etnikai területe mindeddig a szlovákiai magyar írók felségterülete volt, mivel itt él a szlovákiai magyarság tekintélyes része”. A szlovák írók közül először e nemzedék tagjai fordultak e táj felé. Ezek az írók erősen különböznek a főt említett, kísérletező kedvű, iróniától és groteszk humortól sem idegen, új utakat kereső társaiktól. Peter Andruška, Ivan Habaj és Ladislav Ballek a szlovák próza hagyományos, népies-realista vonulatához kötődik. Mindhárman paraszti témával foglalkoznak, mindhárman történelmi aspektusból vizsgálják a parasztság problémáit, mindhárman konzervatív végkövetkeztetésekre jutnak.

Peter Andruška nemzedékregénye, a Kakukkos óra, valahol a Csallóközben játszódik, s hogy magyarok is szerepelnek a regényben, azt abból tudjuk, hogy a szereplők időnként nem értik egymás szavát. Az író a társadalmi-történelmi összefüggéseket a háttérben tartja, csak elejtett szavakból következtethetünk a századfordulótól a hatvanas évekig pergő történelemre. A regény főhőse a második nemzedék nőtagja, aki személyében örzi azokat a legfőbb erkölcsi és szellemi értékeket, melyek egy paraszti-iparos családban megtalálhatók. Peter Andruška regénye kísérlet egy igen bonyolult, történelmi-politikai-társadalmi problémákkal terhes világ ábrázolására. Erdeme, hogy elsőként vállalkozott erre a feladatra.

Ivan Habaj korántsem olyan óvatos és tartózkodó, mint Peter Andruška. Nyíltan vállalja a csallóközi szlovákság sorsának ábrázolását, sőt érdekeinek védelmét is. Már előző, ujjgyakorlatoknak tekinthető elbeszéléskötetei is nagy visszhangra találtak főleg a csehszlovákiai magyar olvasók körében, s hogy miért, az talán kiderül, ha csak az 1980-ban megjelent regényét ismertetjük is.

A Kolonisti (Telepesek) című regény egy ciklus első kötete. 1938–39-ben játszódik egy csallóközi szlovák településen, Lipová Osadán (Hárstelepen), amit 1922–23-ban Morvaországból és Észak-Szlovákiából érkező telepesek alapítottak. Köztudott, hogy a csehszlovák kormány a felosztott magyar nagybirtokok nagyobbik részét igen kedvező feltételek mellett (olcsón, hosszú lejáratú kölcsönre) szlovák és morva telepeseknek adta el, hogy ezzel megszüntesse a Csallóköz magyar etnikai homogenitását. Ezeket a telepeseket Ivan Habaj mint hős honfoglalókat, amolyan szlovák pionírokat ábrázolja, akik a kezdeti nehézségek után végre megszokták az idegen, de gazdag vidéket, és gyökeret eresztettek. De békességük, sikerük nem tarthatott sokáig, mert a harmincas évek vége felé már ismét háborús készülődés folyik, s végül a bécsi döntés értelmében a „szabad szlovák föld” — ahogy a regény első lapjain olvashatjuk — ismét magyar, „fasiszta” kezekbe kerül. Megérkeznek a magyarok, rabolnak, fosztogatnak, gyűjtogatnak, fákat irtanak, a szlovákokat pedig vagonokba rakják, és úgy kényszerítik őket az ország elhagyására.

Ivan Habaj regénye egyértelmű tézisregény, s ebből következően esztétikai értékeiről nemigen érdemes szólnunk. Oda kell viszont figyelniük társadalom- és tör-

ténelemábrázolására, mert — rólunk van szó. Hogyan is jelennek meg a magyarok ebben a műben? A szlovák főhős, Jakubec emlékszik arra, hogy amikor az I. világháborúban az orosz frontra vitték őket, akkor a szlovák katonák be voltak zárva a vagonokba, magyar honvédek (honvédi) őrizték őket, akik a vagonokhoz búcsúzni jövő szlovák lányok és asszonyok szoknyája alá nyúláltak. A határmódosítás utáni helyzet ábrázolása során az író tobzódik a magyar katonák és csendőrök durvaságainak részleteiben. A csallóközi magyarok többsége vagy dekadens dzsentri, vagy ravasz paraszt, aki a szlovákok kifosztására tör. És — melleleg — minden megjelenő zsidó vagy csaló, vagy haszonleső. A fenti túlzások ellenére a regénynek vannak sikerült részletei is, amelyekből az világlik ki, hogy Ivan Habaj jobban ismeri a Csallóközt, mint amennyire ábrázolnia sikerül. Talán csak a történelmet nem ismeri eléggé, vagy nem elég differenciáltan. Tán elfelejtette, hogy e táj történelme nem 1920-ban kezdődött! A regény a szlovák nemzeti sérelmek és ambíciók apológiája. 10 000 példányban adta ki a Slovenský Spisovatel. Kíváncsian várjuk a folytatását.

Annál is inkább, mert a harmadik említett író, Ladislav Ballek szintén újjagyakorlatoknak tekinthető elbeszéléskötete után e későbbi korszakról, a világháborút követő évekről írta első regényét, a Segédet. A regény egy fikatív, határ menti, vegyes lakosságú kisvárosban játszódik, ahová északról egy, állami hivatalok által támogatott szlovák hentes költözik. A hentes az elmenekült Koháry mészárszékével együtt megkapja annak segédjét, a szerb származású, elmagyarosodott-elszlovákosodott Lančaričot is, aki kezdetben „aranykezű” embernek bizonyul. Kitűnő hentes, jó kereskedő, melleleg csal, lop, csempészáruval kereskedik. Így az 1945—48. közötti három-négy év alatt a derék szlovák hentes és családja milliomos lesz, ám ez a gyors meggazdagodás a családot tönkre is teszi. Míg a hentes felesége és lánya teljes erővel próbálnak beilleszkedni a kisváros „társasági” életébe, a hentes egyre nagyobb lelkiismereti és érzelmi válságba kerül, majd mikor a segéd elcsábítja feleségét, visszatér északra, anyjához, rokonaihoz.

Ladislav Ballek igen jól ismeri azt a világot, amelyről ír. Ismeri a magyarokat, a szlovákokat, a zsidókat, a parasztokat és a polgárokat. Tudja nyelvüket és szokásaikat, ízlésüket és gyengéiket. Ismeri a kisváros társadalmi rétegződését, fülledt levegőjét, zártságát. De Ballek is beleesik abba a hibába, amely a szlovák és általában a kelet-közép-európai értelmiség nagy részét jellemzi: miután hősével megszenvedtetni a polgárosodás minden kínját, visszavezeti őt az erkölcsös, tiszta faluba, ahová később magával viheti prostituálódott lányát is. Nincs igazi megoldás, de a részlegesét a kevésbé romlott falu kínálja. A klisé ismerős, de — mint tudjuk — használhatatlan. A polgárosodást nem lehet „megúszni”, megkerülni — ezt a mi magyar történelmünk is bizonyítja.

A fiatal szlovák prózáírók két csoportjáról szólván befejezésül illik megkockáztatnunk valamiféle értékelést is. Sajátos párhuzam mutatkozik e fiatal írók esztétikai törekvései és társadalomszemlélete között. A kísérletezők, újítók mindkét szempontból újat keresnek. Sem esztétikai, sem társadalmi kliséket nem kívánnak elfogadni. Bár korántsem úgynevezett politizáló írók, társadalomkritikájuk írói magatartásukban, iróniájukban, hőseik vezetésében tükröződik. Vajúdnak, s van esélyük arra, hogy új, korszerű műveket szülessenek.

A népies-realista hagyomány őrzői írói eszköztárukban is, társadalomszemléletükben is a lekerékített, lezárt, statikus rendet választják, mely sem esztétikai, sem ideológiai szempontból nem mentes az „előregyártott elemektől”.